

METGESSES A L'ANTIGA FACULTAT DE MEDICINA DE BARCELONA DEL CARRER DEL CARME

Jacint CORBELLA
Edelmira DOMENECH

Les primeres metgesses catalanes, si més no de l'època moderna, van fer els estudis a la facultat que hi havia al carrer del Carme. Sabem que en temps molt antics n'hi hagué algunes (1), però no tenim notícia de graduats femenins ni de l'antiga Universitat, ni de la de Cervera ni altres antigues de Catalunya, ni del Col·legi de Cirurgia. La primera alumna que hem trobat matriculada és Helena Maseras, l'any 1872. També fou la primera en acabar la carrera el 1878. Des d'aleshores fins l'any 1906 en que canvià la facultat al nou edifici del carrer de Casanova hem trobat un total de nou metgesses graduades. Dues més estaven estudiant i van acabar poc després.

En un treball anterior vàrem analitzar els expedients de les tres primeres graduades, entre els anys 1878 i 1881, aclarint una qüestió de prioritats, perquè l'ordre no era el mateix si es valoraven els anys en que van fer la carrera i acabar els estudis, o la data en que van ser autoritzades a fer l'examen de grau (2). Ara aportem, a més, dades sobre les altres sis. D'algunes en coneixem detalls de la seva obra, d'altres només el que diu l'expedient. En els últims anys els treballs sobre els estudis universitaris femenins a Espanya, mèdics o en altres camps, han anat tenint una certa importància, principalment els de Carmen Alvarez Ricart en el camp de la medicina (3) i Consuelo Flecha, més general (4).

Aquesta última ha investigat també, en una part important, alguns dels aspectes que recordem en el nostre treball. Aquí donem prioritat a l'any en que van acabar la carrera, els estudis de llicenciatura, sobre el fet d'haver realitzat l'examen de grau. Això perquè sabem que molta gent no l'ha fet sinó que ha anat directament a exercir com a metge. Aquest matis creiem que és important i s'acosta més a la realitat dels estudis. Una segona raó, en la prioritat, és la petició de fer l'examen que fou retardat només per problemes de tipus administratiu (polítics o burocràtics).

1. *HELENA MASERAS i RIBERA*. Va néixer a Barcelona el 25 de maig de 1853, (tot i que en algun lloc hem trobat que va néixer a Vilaseca, al camp de Tarragona) (5). Va fer el batxillerat a l'Institut de Barcelona, fent l'examen final el 6 de juliol de 1872. El setembre de 1872 es matriculà de medicina, acabant els estudis l'any 1878.

L'1 de febrer de 1879 va demanar examinar-se de llicenciatura. La resposta, permetent-li l'examen, va tardar tres anys a arribar: el ministeri l'autoritza el 19 de juny de 1882 i la Universitat li comunica que està admesa a l'examen l'1 d'octubre de 1882. Aprovà la llicenciatura el 25 d'octubre de 1882.

Aquest temps tan llarg no va ser pas per negligència burocràtica sinó perquè l'administració central no veia bé que les noies estudiessin una carrera. El 28 d'octubre de 1878 hi ha un escrit del Rector de la Universitat de Madrid (Universitat Central, l'única en que es feia el doctorat) dirigit al Rector de la de Barcelona, informant que M.E. Maseras s'havia volgut matricular de doctorat i preguntant si tenia o no autorització per a seguir els estudis de medicina. El rector de Barcelona va contestar ben de pressa, el 30 d'octubre, dient que havia fet, a la Facultat de Medicina, els estudis que habilitaven per a rebre el grau de llicenciat "no habiendo presentado para empezarlos ni para continuarlos, autorización alguna del gobierno, que no debió creer necesaria, habiendo obtenido sin óbice alguno el título de bachiller" (6).

Sabem que Maria Helena Maseras i Ribera era filla de Miquel Maseras, nat a Montroig i de Francesca Ribera, nada a Ulldecona. Dos germans seus, més petits, Agustí Alfons i Miquel, nats a Falset i Montroig, també foren metges i amb una bona carrera científica. El primer fou catedràtic i degà la facultat de medicina de Manila i morí allà el 1910 (7).

Del temps d'estudiant sabem que va presentar una observació clínica sobre un cas de voltadits, feta a la Clínica Quirúrgica del doctor Giné i Partagàs, que es va publicar a la revista "La Independencia Médica" el juny de 1878. El treball és del 27 de març de 1878, quan encara era alumna de l'últim curs (8). En aquest cas, com en el de Dolors Aleu, Joan Giné i Partagàs, que era catedràtic de Cirurgia i un dels motors de la facultat, fou un defensor decidit del dret de les noies a estudiar medicina, el que li valgué moltes crítiques en ambients tancats i fins i tot ser esmentat com a "mujeriego" (9).

També sabem que el 24 de novembre de 1878 va intervenir en una altra sessió clínica a la càtedra del doctor Giné i Partagàs. Les ponents eren dues

noies, Dolors Aleu com a observadora i Helena Maseras, ja metgessa, com a consultora (10). Junt amb les que esmentarem en el cas de Dolors Aleu, les primeres intervencions femenines que es feien a la nostra universitat, que fou, a més, capdavantera a tot l'Estat.

No hem trobat que fes el doctorat, tot i que va demanar autorització per a cursar aquests estudis, que només es feien a Madrid, però li van parar. Aleshores va derivar cap el camp del magisteri, on va fer carrera, tot i que no li fou fàcil. Flecha ens informa que es va presentar a les oposicions per a directora de l'Escola Normal Central, el novembre de 1881, i "que segons un testimoni de l'època va perdre a favor d'una recomanada del duc de Sexto. El 1883 va guanyar una plaça de mestra a Barcelona i va exercir a Vilanova i la Geltrú fins el 1890, que va passar a l'Escola de nenes de Maó (11). No hem pogut precisar la data de la seva mort (12).

2. *DOLORS ALEU i RIERA*. Va néixer a Barcelona el 3 d'abril de 1857. Acabà el batxillerat a l'Institut de Barcelona el juliol de 1874 i el setembre es matriculà a la facultat. Acabà els estudis l'any 1879. El 2 de juny de 1880 demana de fer l'examen de grau de llicenciat. Se li autoritza el 4 d'abril de 1882. Fa els exercicis els dies 19 i 20 d'abril, amb qualificació de Sobresalient (13). En el seu expedient, molt brillant, hi ha 17 sobresalients. Consta que una assignatura, la Història Natural, la va fer a la universitat de València, on havia anat per cuidar una tia malalta (14). Aquí va tenir, com a professor particular, el doctor A. Fòrmica Corsi, que va intervenir sovint defensant els drets de les estudiants i que anys més tard va marxar a Amèrica (15).

Dolors Aleu fou la primera en fer l'examen de llicenciatura i també la primera en obtenir el doctorat (16) amb la tesi "De la necesidad de encaminar por nueva senda la educación higiénico moral de la mujer" (Barcelona, 1883). Autora de "Consejos a una madre". Va tenir una vida professional activa (17).

Ja en el seu temps d'estudiant havia intervingut en sessions clíniques a la Facultat, recolzada pel doctor Giné i Partagàs. Un treball fou "Escrofúlida ulcerada grave generalizada" datat el 13 de novembre de 1877 i publicat el mes següent (18).

Un segon treball és "Caso clínico de artritis reumática" presentat a l'altra Clínica Quirúrgica, regentada interinament pel doctor Nicolau Homs, (que

després seria catedràtic de Patologia Mèdica). El treball és de 13 d'abril de 1878 i també es publicà a *La Independencia Médica* (19).

Fou professora de l' "Acadèmia per a la Il·lustració de la Dona", fundada per Esmeralda Cervantes. Era a la Rambla de Canaletes número 10. Ensenyava Higiene Domèstica (20).

Era filla de Joan Aleu i Vendrell, del comerç, nascut a Cornudella (Priorat) i d'Eulàlia Riera, de Sant Martí dels Provençals, poble del pla de Barcelona. Així consta a les dades del seu expedient universitari. Però segons altres fonts hi ha alguna diferència. El pare va morir el 8 d'octubre de 1894 als 65 anys, a Gràcia, a la seva casa de la Muntanya Pelada. Estava casat amb Eulàlia Riera i tenia només una filla, Dolors (21). S'ha dit que era metge i havia estat cap de la guàrdia urbana. Era persona molt coneguda i popular a Barcelona i va prendre una part molt activa durant el període revolucionari (22).

Dolors Aleu morí el 18 de febrer de 1913 a la "Torre Aleu", la seva casa del barri de la Salut de Barcelona, quan tenia cinquanta-sis anys (23). Estava casada amb Camil Cuyàs i va tenir un fill que morí essent estudiant de medicina (24).

3. MARTINA CASTELLS i BALLESPI. Ve néixer a Lleida el 23 de juliol de 1852. Acabà el batxillerat a l'Institut de Lleida el juny de 1877 i començà els estudis de medicina el setembre del mateix any. Estudià una mica de pressa, en quatre cursos ho fa tot i acaba el 1881. En el seu expedient trobem 5 sobresalients. Demana de fer la llicenciatura el 20 de juny de 1881. El permís es concedeix el 4 d'abril de 1882 (el mateix dia que a Dolors Aleu). Fa els dos exercicis els dies 20 i 25 d'abril. Li donen la nota d'aprobat. El mateix any féu el doctorat a Madrid, en un acte el mes d'octubre amb intervenció de Josep de Letamendi (25).

Martina Castells era de nissaga de metges. Tres germans seus, Frederic, Camil i Rossend també ho foren. Tots eren fills de Martí Castells i Melcior (Almenar, 1813 - Barcelona, 1887), llicenciat en medicina el 1840 i metge de banys, autor d'obra escrita. L'avi, Pere Castells i un besavi, també foren metges. Martina es va casar amb el doctor Constantí, metge militar i de l'Institut Pere Mata de Reus. Va morir aviat, el 21 de gener de 1884, a Barcelona, com a conseqüència d'una complicació en la seva primera gestació (26).

Alvarez Ricart esmenta un treball seu "Educación de la mujer"(El Siglo Médico, 1883, núm. 30, p. 112), que cita a partir de la revista "La Madre y el Niño" (27).

4. *DOLORS LLEONART i CASANOVAS*. Va néixer a Gualba (Vallès Oriental) el 24 de setembre de 1866. Acabà el batxillerat a l'Institut de Tarragona, amb la qualificació d'aprovat. Féu els exercicis el 15 de juliol de 1880, quan encara no havia complert els 14 anys. El mateix any començà els estudis de medicina a Barcelona que acabà el 1886. Féu l'examen de llicenciatura els dies 25 i 26 de juny, amb la qualificació de Sobresalient. L'exercici pràctic el féu amb un malalt de la sala de Clínica Mèdica del Beat Oriol, amb el diagnòstic d'aortitis crònica. El tribunal estava format pels Drs. Rodríguez Méndez, president, Bartomeu Robert i Jaume Pi i Suñer. Té un expedient brillant, amb 15 sobresalients, quatre d'ells amb Premi, tots en el període clínic (28).

Devia fer el doctorat perquè l'any 1887 es demana des de Madrid aclariment sobre l'expedient tramès, en que hi ha algunes diferències entre les qualificacions, amb un altre expedient seu. Des de Barcelona es contesta que hi hagué error en la transcripció de les columnes d'assignatures, que són diferents abans i després del pla de 1880. No sembla que tingui més transcendència.

Degué tenir una vida professional activa i en tot cas llarga. La trobem encara al llistat de metges de Barcelona, a la Guia Sanitària de l'any 1935, quan estava prop dels setanta anys, amb domicili a Passeig de Gràcia número 127. Però en canvi no és en alguns llistats anteriors (29).

Era filla d'Andreu Lleonart i Castellví, mestre d'Instrucció Primària, nat a Tàrrega i d'Antònia Casanovas i Corrons, de Breda. Li van posar els noms de Dolors, Josefa i Eduvigis. En altres llocs es diu que el seu pare era metge exercint a Gràcia. (30).

5. *SINESIA PUJALTE i MARTINEZ*. Va néixer entre meitat de 1878 i meitat de 1879 a Alumbres, a Portman, la zona minera de La Unión, aleshores municipi de Cartagena. Consta que acabà el batxillerat a l'Institut de Múrcia, amb examen final el 27 de juny de 1894, amb qualificació d'aprovat. Va començar els estudis de medicina el curs 1894-95 a la Universitat de

València, on va estar durant cinc cursos, fins l'any 1899. Després va venir a Barcelona, on acabà els dos últims cursos de la carrera i es graduà el 7 de novembre de 1901.

Els temes teòrics de l'examen de grau foren "Tractament de la pneumònia" i "Diagnòstic de l'embaràs en la seva segona meitat". El cas pràctic fou un malalt de la clínica de medicina afectat de nefritis parenquimatososa.

En el seu expedient hi ha una nota, de la Universitat de València, en que diu que per Ordre de la Direcció General d'Instrucció Pública de 17 de setembre de 1894 "se le permite hacer la matrícula oficial para estudiar la carrera de medicina". Algunes dades familiars les hem trobat en l'expedient de la seva germana Maria Dolors (31).

6. *MIRACLE ANDREU i BOIGUES*. Va néixer a València el 15 de juny de 1880, batejada a la parròquia de sant Esteve. El seu batxillerat fou mogut de llocs. El començà a Barcelona, dos cursos, de 1891 a 1893. Després tres anys a l'Institut de Reus, de 1893 a 1896 i l'examen final el fa a l'Institut de Lleida el 6 de juny de 1896, amb qualificació de Sobresalient en el primer exercici i aprovat en el segon.

Els estudis de medicina els va començar a Saragossa, on féu dos cursos (1896 a 1898) i els altres cinc a Barcelona (1898 a 1903). En el seu expedient hi ha cinc sobresalients i cap suspens. Va fer l'examen de grau de llicenciat el 20 de juny de 1903, amb qualificació de Sobresalient. A l'exercici pràctic li va tocar un malalt de tuberculosi pulmonar de la sala de santa Eulàlia.

Els seus pares eren Pascual Andreu i Mora, natural de Torrent i Vicenta Boigues i Gil, de Sant Tomàs a València (32).

Féu el doctorat l'any 1904, amb un treball sobre "Sintomatología y diagnóstico de los quistes ováricos", defensada el 30 de juny de 1904 (33).

Tingué vida professional activa a Barcelona. A la Guia de 1906 consta que té consulta al carrer de Pelai, núm. 8, principal 2a., al costat de la consulta, de tota la vida, Trinitat Sais (34). A la Guia de 1914 la trobem exercint, principalment "mujeres y niños", amb despatx al carrer de Bergara núm. 1 de Barcelona (35). L'any 1923 la trobem a la llista de "pediatres" i a la de "tocòlegs", amb domicili al carrer de Puigreig núm. 8 de Sant Gervasi (36).

7. *FRANCESCA FONTOVA i ROSELL*. Nascuda a Lleida el 31 d'octubre de 1877, segons dada del Registre Civil; però segons la partida de baptisme l'1 de novembre). Acabà el batxillerat a Lleida el 6 de juny de 1895, amb nota de Sobresalient. A l'expedient de batxillerat tenia 6 sobresalients, 6 notable i 4 "bueno" entre les 16 assignatures. Féu els estudis de medicina a Barcelona entre 1895 i 1903. L'examen de grau de llicenciat el fa el 27 de juny de 1903, amb qualificació d'aprovat. A l'examen pràctic li va tocar un cas de càncer de la mama (37).

Els pares eren Joaquim Fontova i Capdevila, veterinari, nascut a Maldà i domiciliat a Lleida al carrer de Blondel núm. 52 i la mare Francesca Rosell i Arnó. Els avis eren Jaume Fontova i Magdalena Capdevila, de Maldà i, per banda materna, Josep Rosell, de Fullella, i Francesca Arnó, de Lleida.

En el seu expedient hi ha un document prou interessant que reflecteix el que passava amb les dificultats per estudiar les noies. Es un escrit llarg del pare, de 7 d'octubre de 1895, "en nombre y representación de su hija Francisca Fontova y Rosell, soltera, menor de edad". Assenyala que la filla ha acabat els estudis de batxillerat, tenint ja des del principi la idea d'estudiar una carrera "para matricularse de medicina por la que ha tenido siempre especial predilección" "hubo de encontrarse con tanta sorpresa como disgusto de que la inscripción que solicitaba no era posible por cuanto la prohibía cierta Circular de la Dirección General de Instrucción Pública, su fecha de 25 de septiembre de 1883, por la cual se manda... ..admitir a matrícula a los estudios de segunda enseñanza (el batxillerat) a las señoras y señoritas que lo soliciten, sin derecho empero a cursar después la de la facultad".

Diu que la circular era desconeguda, que no s'havia publicat al Butlletí de la Província, ni comunicat als Instituts, ni informat a les que es matriculaven i esmenta la R.O. de 16 de maig de 1882 "que prohibía también en lo sucesivo a la mujer la matrícula para estudios superiores".

L'escrit és prou llarg, de quatre pàgines, i sembla que el problema sigui molt difícil. De fet al cap de set dies, el 14 d'octubre, i la instància havia d'anar a Madrid, es concedeix el permís. Hi havia dificultats però es resolien de pressa. Per salvar la cara es diu que sempre que els professors garanteixin que no hi haurà desordres a la classe per la presència de les senyoretetes. I els professors, que en el cas de medicina són els del curs d'ampliació, Eduard Lozano, Odón de Buen i J.J. Luanco, informen sense dificultats.

Francesca Fontova va exercir a Lleida. En una revista de caràcter feminista, "La Mujer Moderna" publicada a Manresa per Sofia Quer l'any 1904, trobem un anunci del seu despatx a Lleida, al carrer de Blondel, a la primera pàgina, junt amb un altre de Trinitat Sais, que exercia a Barcelona i col·laborava a la revista. Les dues eren companyes de curs.

N'hem perdut el rastre en el Col·legi de Metges de Lleida i el doctor Manuel Camps ens ha informat que, segons consta en nota al marge de la seva inscripció de naixement al registre Civil, va morir a Avilés, Astúries, el 25 d'agost de 1961 quan tenia més de vuitanta anys.

8. *TRINITAT SAIS i PLAJA*. Va néixer a La Bisbal d'Empordà el 22 de juliol de 1878. Va estudiar magisteri, guanyant aquest títol a Barcelona l'any 1893. Féu el batxillerat a l'Institut de Figueres, graduant-se amb Premi Extraordinari de batxillerat el 1896. Féu els estudis de medicina a Barcelona, entre els anys 1896 i 1903 en que es llicencià. L'examen de grau el va fer el 5 de febrer de 1904, amb qualificació d'aprovat (38).

Va tenir una activitat professional important, es va dedicar principalment a medicina general i malalties de nens, en el seu consultori del carrer de Pelai núm. 10 de Barcelona, fins a la seva mort el 17 d'octubre de 1933, quan només tenia 55 anys.

Va tenir una intervenció activa en l'organització dels Congressos de la Tuberculosi de 1910, d'Higiene Escolar de 1913, i va fer la conferència inaugural de curs de l'any 1914, del Col·legi de Metges de Barcelona, la primera que feia una metgessa. Va tenir activitat en organitzacions de caràcter assistencial i social vinculades a la Lliga i el Centre Catalanista Doctor Robert.

Fou autora de treballs de divulgació sanitària, sigui en revistes d'orientació feminista, com "La Mujer Moderna", que feia Sofia Quer a Manresa, l'any 1904; també a "Feminal". A la premsa diària col·laborà a "El Dia Gráfico". Fou la metgessa amb més activitat professional entre totes les que estudiem en aquest període i quan morí, el 1933, era la que entre les poques que realment exercien, amb més prestigi de la ciutat i que havia fet més coses dins de la professió.

Era filla de Josep Lluís Sais i Bosch, sastre de La Bisbal i de Teresa Plaja i Bos que, en quedar vídua, es féu llevadora a Barcelona l'any 1882. Una

germana seva, Delmira Sais i Plaja, fou també llevadora, graduada a Barcelona el 1901 i exercint molts anys a La Bisbal. Tots els avis eren d'origen empordanès (39).

9. *MONTSERRAT BOBÉ i MARSAL*. Va néixer a Manresa, al número 28 de la Carretera de Cardona, el 13 de febrer de 1879. Acabà el batxillerat a l'Institut de Manresa el 22 de juny de 1896, amb qualificació de Sobresalient. Féu els estudis de medicina a Barcelona entre setembre de 1896 i 1904 (40).

En el seu expedient hi ha el document en que demana autorització per a seguir estudis de medicina, esmentant que hi ha altres senyorettes que els cursen, entre elles Francesca Fontova. La petició és del dia 27 de setembre de 1896 i l'autorització és del 2 d'octubre, amb les mateixes formalitats que en altres casos del temps. Sembla que les peticions eren més aviat formals i que les autoritzacions eren automàtiques, sempre que els catedràtics ho acceptessin, en aquest cas Luanco, Odón de Buen i Lozano, cosa que hem vist sempre sense dificultat. Té un expedient amb tres matrícules i quatre sobresalients.

El grau de llicenciat el fa el 30 de juny de 1904, amb qualificació d'aprovat. El malalt en el cas pràctic fou un afectat de febre tifoide, de la Clínica del Sant Crist.

Cal dir que en la inscripció de naixement consta com a Montserrat, Magdalena i Josefa i el cognom Bober i que anys més tard, el 1904, una compareixença del pare al Registre Civil, rectifica la inscripció, en la definitiva de Montserrat Bobé. El pare, Joan Bobé i Martí, era manyà, nascut a Barcelona, fill de Joan Bobé, nascut a Barcelona, també manyà, i de Magdalena Martí, de Tarragona. La mare era Maria Marsal Alemany, nada a Igualada, d'on eren també els avis materns. Tot i que les dades de l'expedient diuen que el pare era manyà (Cerrajero), de fet, si més no al cap d'alguns anys, tenia un bon taller de maquinària en el mateix domicili de Manresa.

Va tenir vida professional activa. A la Guia de l'any 1906 trobem que té consulta a la Ronda de Sant Pau, 26 qer. 2a. (41). L'any 1914 consta exercint com a metge de nens (infància), al carrer de la Llibreteria núm. 5 de Barcelona (42). A la llista oficial de col·legiats de l'any 1927 consta en el mateix domicili, col·legiada amb el núm. 1454 (43). Es va col·legiar el 14

d'abril de 1924. Però a la Guia d'especialistes de l'any 1923 és a la llista de "tocòlegs" amb el mateix domicili. Estava casada amb Wenceslao Marín, oftalmòleg.

10. VIRGINIA SOLER i ALBEROLA. Va néixer a Alcoi el 4 de març de 1883. Féu el batxillerat a l'Institut d'Alacant, l'ingrés el 22 de setembre de 1896 i el grau el 28 de juny de 1901, amb Sobresalient. De les 20 assignatures de l'expedient de batxillerat n'hi ha 12 amb Sobresalient, d'elles 9 amb premi, i 2 amb menció (44).

Va fer tota la carrera de medicina a Barcelona, entre 1901 i 1908. Hi ha un document de 7 d'octubre de 1901, de permís patern per a fer els estudis de medicina, dirigit directament al ministre d'Instrucció Pública. El seu expedient és molt brillant. El primer curs, que era el d'ampliació, té quatre notables. Els tres anys següents els fa amb sobresalient i matrícula de totes les assignatures, en total 9. En el període clínic té 5 matrícules, 2 sobresalients, 4 notables i un sol aprovat. En total 14 matrícules a la llicenciatura. El grau de llicenciat el fa el 22 d'octubre de 1908. Devia marxar aviat a Alcoi, perquè el 10 de desembre hi ha un escrit signat a aquesta ciutat en que signa que rep de l'alcalde el títol de metge.

El seu pare, Francesc Soler i Jover, era fuster, nat. a Alcoi. L'avi patern és jornaler. La mare, Consol Alberola i Planelles, també era d'Alcoi.

11. MARIA DOLORS PUJALTE i MARTINEZ. Va néixer el 4 de desembre de 1884. Fou batejada a l'església de Santiago de Portman, filial de la parròquia de San Roque de Alumbres, en el terme de La Unión, Cartagena. Germana de Sinèsia, referenciada amb el número 6 en aquest mateix treball.

El pare era Josep Pujalte Falcó, nat a Oriola, i consta com d'ofici miner. Els avis paterns eren d'El Pinoso. La mare era Francisca Martínez Sánchez i els avis materns eren d'Alumbres.

Va acabar el batxillerat a l'Institut de València el 7 de juliol de 1897. Els dos primers anys d'estudis, fent les quatre assignatures de l'ampliació de medicina (1897-98 i 1898-99) els va fer a la Universitat de València.

Un cop a Barcelona va estudiar Farmàcia, que era una carrera amb només tretze assignatures. Les quatre del preparatori ja les portava de València,

perquè l'ampliació era comuna. Els quatre anys de farmàcia eren de dues assignatures, menys l'últim que en tenia tres. Es llicencià en farmàcia l'any 1903.

El curs 1902-1903 va demanar permís per a matricular-se de l'últim curs de farmàcia i del primer de medicina. Va fer els exercicis del grau de llicenciat en medicina el 27 de juny de 1908 i consta que va demanar el títol el 16 de juny de 1909. En resum és farmacèutica als dinou anys i metgessa als vint-i-tres (45).

ALTRES PUNTS

El cas d'ISABEL ANDRÉS HERNÁNDEZ

** Es possible que hi hagués altres noies que intentessin fer estudis de medicina i no els acabessin. Només hem trobat notícia, ja citada en en el treballs esmentats, d'Isabel Andrés Hernández, que va deixar els estudis al començament del període clínic (46). Consta que havia nascut a Manresa, probablement l'any 1860 (47).

Va començar el batxillerat a l'Institut de Barcelona i l'acabà a Tarragona el juny de 1877. Es matriculà a la facultat de medicina el setembre de 1877. Fa tres anys i a l'inici de les clíniques veiem que suspèn i ho deixa. El setembre de 1879 es va matricular també de Farmàcia, sense gaire èxit. Hi ha alguns anys que no en sabem res i el setembre de 1887, quan ja té vint-i-set anys, es torna a matricular del començament del període clínic, però també sense tirar endavant. En aquest temps consta com a domicili, en els papers de la matrícula, el carrer de Sant Joan número 12, a la Barceloneta, que ja el trobem anys abans.

UN EQUÍVOC

En un llibre molt interessant, sobre tot pel temps en que es va publicar, i poc conegut, la "Histoire des femmes médecins..." de Mélanie Lipinska (48) es diu textualment: "L'Espagne, où le décret royal du 16 març 1882 interdit aux femmes l'accès à l'enseignement supérieur, compte cependant une femme médecin, Mme. Pilar Jauregui qui a reçu en 1881 le diplôme de docteur en médecine à l'université de Barcelone. Elle épousa le docteur Mirelle et se consacra, comme lui, aux maladies des femmes et à l'obstétrique". El treball esmenta la font d'informació (49).

No hem trobat confirmació d'aquesta graduació. En canvi Alvarez Ricart esmenta a Pilar Jáuregui "profesora en partos" que ja l'any 1873 demana que les dones puguin exercir l'obstetrícia (50). El 1875 l'esmenta com a professora en parts per la facultat de medicina de Madrid i com "la distinguida comadrona Dª Pilar Jáuregui de Lesbennes". A manca d'altres dades creiem que Mme. Lipinska devia consultar una font, que esmenta, que dona una interpretació equivocada de la titulació de Pilar Jáuregui.

NOMS EQUÍVOCS

En aquests mateixos anys hem trobat alguns llistats d'alumnes en els quals alguns noms podien induir a error. Així en el cas de les persones anomenades "Trinitat". Hem consultat el detall dels expedients i hem descartat els casos de Trinidad (Luis, Gerónimo) Gomis i Costa, llicenciat el 1892; de Trinidad (Vicente, Antonio, Juan Nepomuceno) Giménez Meneses, llicenciat el 1910; de Trinidad (Francisco) Salvadó i Gispert, graduat el 1912 i de Trinidad (Miguel) Massot i Palmés, graduat el 1913. De fet l'única Trinitat de sexe femení fou, en aquest temps, Trinitat Sais i Plaja.

EL CAS DE MONTSERRAT VALLET i XIRÓ. Més equivoc era el nom de Montserrat Vallet i Xiró. En principi no vam trobar l'expedient, després Josep M. Calbet ha aclarit les dades. No és una dona sinó que correspon a un baró. Va néixer a Barcelona el 28 d'abril de 1879. Fou inscrit al Jutjat Municipal del districte de la Universitat, amb els noms de Montserrat, Rafael i Josep. Els pares eren Francesc Vallet i Piquer, nat a Sarrià, propietari, i Dolors Xiró i Ferrer, també de Sarrià. El domicili era al carrer de la Diputació, 378, 3a. Féu els estudis de medicina entre 1894 i 1901. Féu l'examen de grau de llicenciatura el 21 de juny de 1901, amb qualificació d'aprovat. Va demanar el títol el 18 de novembre de 1901.

Va exercir i en un anuari de l'any 1914 el trobem amb la indicació "medicina general" i domicili a carrer d'Aragó 227 de Barcelona. Casat amb Assumpció Cavallé, va morir a Barcelona l'any 1925 (51).

COMENTARIS

1. A la facultat de medicina de Barcelona, en el segle XIX, trobem la primera alumna matriculada, entre les que van acabar la carrera, no sabem si alguna més va deixar-la pel camí, l'any 1872. Tenia 19 anys i va acabar els

estudis el 1878, quan en tenia 25. En els anys en que ella és estudiant coincideixen altres dues noies: Dolors Aleu, que va començar el 1874 i Martina Castells que va començar el 1877. Van acabar entre 1879 i 1881 i totes van tenir permís per a fer l'examen de grau l'any 1882. Aquest any ja hi havia una quarta estudiant de medicina a la facultat, Dolors Lleonart, que va començar el 1880 i acabà el 1886.

2. Sabem que va haver-hi dificultats de tipus burocràtic (o administratiu si es vol dissimular) per a fer els estudis. El fet que les noies anessin a la universitat va alarmar i hi ha una disposició (Reial Ordre de 16 de maig de 1882) que limita la possibilitat de fer els estudis. Quan es van adonar que s'havien "colat" unes quantes no van tenir altra solució que respectar els drets adquirits, però tancant l'aixeta per a prohibir nous ingressos. Però les coses tenien la seva força i van acabar imposant-se.

Aleshores s'han de demanar permisos i tot i que les instàncies que hem vist, anys més tard, sembla que hagin de vèncer grans dificultats després el permís es dona molt ràpidament. Però es posa l'afegitó de que els professors garanteixin que no hi haurà problemes. Els professors, que en el nostre cas eren persones obertes, ho signen sense complicar més el tema. Fins i tot sembla que en algun cas el tema més que administratiu, de disposicions, és burocràtic, de cobrir algun expedient.

3. Tot i que la dificultat quan estava vençuda no era gaire gran, sí que hem de remarcar un fet ben clar. Fins l'any 1894 no trobem cap altra noia matriculada per estudiar medicina. L'última que havia estudiat medicina havia començat catorze anys abans, el 1880. I entre 1886 en que Dolors Lleonart va acabar i 1894, durant vuit anys, no n'hi va haver cap més. Ens referim a les que van acabar els estudis, que són els únics expedients que hem vist. Sembla que l'efectivitat de les "traves" fou real i que la RO de 1882 va tenir els seus efectes negatius.

4. Després la via ja queda oberta i no la podran parar tot i fent demanar els permisos corresponents. El 94 comencen Montserrat Vallet i Sinèsia Pujalte, aquesta inicialment a València; el 95 Francesca Fontova; el 96 Trinitat Sais, Montserrat Bové i Miracle Andreu, aquesta inicialment a Saragossa.

Si mirem els anys d'acabar la carrera des del 1886 fins el 1901 no hi cap nova metgessa. Però el 1901 n'hi ha dues; el 1903 en trobem tres; el 1904 una altra. En total són dotze a la facultat vella: cap en quinze anys i sis en tres anys.

Quan la facultat es trasllada a l'edifici nou del carrer de Casanova hi havia dues noies estudiants en actiu, Virginia Soler i Dolors Pujalte. El mateix any 1906, però ja a la nova facultat la primera noia que comença els estudis de medicina és Encarnació Tuca, de Barcelona. Acaba la carrera el 1914, igual que Margarida Segura i Segura, de Manacor. Després encara hi ha Teresa Campañà i Cassi i Josefa Gispert i Batlle.

El ritme era lent i no es revifarà fins l'inici dels anys vint. Aleshores trobem un altre fet, moltes (i en el cas dels nois igual) acaben les assignatures de la carrera i no fan l'examen de grau.

5. Analitzant els expedients cal dir que totes hagueren de vèncer dificultats grans, però trobem particularment brillants els de Dolors Aleu, Dolors Lleonart, Miracle Andreu i Virginia Soler. També cal remarcar el cas de Dolors Pujalte, que va fer dues carreres: medicina i farmàcia. Trinitat Sais era, a més, mestra.

6. Sobre la procedència, dels onze expedients analitzats veiem que només dues han nascut a la ciutat de Barcelona (Maseras i Aleu); dues són de la província de Barcelona (Lleonart i Bobé); una de Girona (Sais); dues de Lleida (Castells i Fontova); de la de Tarragona només n'eren originàries de família Helena Maseras i Dolors Aleu, tot i que naixeren a Barcelona. Quatre, o sigui més de la tercera part, són de fora del Principat, dues del País Valencià (Andreu i Soler) i dues de la zona de la Unió, a Múrcia, les dues germanes Pujalte.

De les onze, vuit van fer tota la carrera a Barcelona i tres la van començar en una altra universitat, la de Saragossa (Andreu, tot i que era valenciana) i la de València (les dues germanes Pujalte, que eren de Múrcia).

NOTES

1. Cardoner i Planas, Antoni: "Seis mujeres hebreas practicando la medicina en el reino de Aragón". Sefarad, 1949, 9, 441-445.

v.t. Gómez Caamaño, J.L.; Jordi, R: "Mujeres y varones médicos por decisión real en el reinado de Juan I de Aragón"

Bol. Soc. Esp. Hist. Farm. 1968, 19 (76), 146-152

2. Corbella, Jacint; Domènech, Edelmira: "Una qüestió de prioritat: Helena Maseras, Dolors Aleu, Martina Castells". Act. I Congr. Int. Hist. Med. Catalana, 1970, I, 139-142.

3. Alvarez Ricart, María del Carmen: "La mujer como profesional de la medicina en la España del siglo XIX" Barcelona (Anthropos) 1988. (235 pp.)
- v.t. Alvarez Ricart, M.C: "La mujer en la medicina española del siglo XIX. Las primeras mujeres que obtuvieron el título de médico" Asclepio, 1969, 21, 43-48.
- Alvarez Ricart, M.C: "Algunas opiniones sobre el estudio de la medicina por la mujer durante el siglo XIX en España" Asclepio, 1969, 21, 49-54.
4. Flecha Garcia, Consuelo: "Las primeras universitarias en España" Madrid (Narcea Ed) 1996. (263 pp.). Hi ha una informació extensa i important sobre el tema.
5. v. Arxiu Històric Universitat de Barcelona (AHUB). Exp. Acadèmic; -- v.t. Calbet, JM; Corbella, J: "Diccionari Biogràfic de Metges Catalans" (DBMC), Barcelona (Fund. S. Vives Casajuana - Sem. Pere Mata UB) 1981-1983, (3 t). vol. II, p. 128. En molts llocs consta com a Maria Elena. -- v.t. nota 2.
6. Exp. AHUB. v.t. Corbella-Domènech, loc. cit. 139-140.
7. DBMC, II, p. 128.
8. Maseras i Ribera, Elena: "Panadizo de 4ª especie. Extirpación de la falangita. Cura de Guérin. Curación" La Independencia Médica, 1878, núm. 9, pp. 309-311.
9. Una referència àmplia sobre les dificultats per a estudiar medicina les noies i l'oposició d'algunes revistes es trobava a les obres d'Alvarez Ricart i Flecha. v. Alvarez Ricart, C: loc. cit. pp. 80 i segs. El Siglo Médico fou una de les revistes que més s'hi oposà.
10. La Independencia Médica, 1.12.1878.
11. Flecha, c: loc. cit. pp. 200-201. Recollit a La Independencia Médica, 1883, núm. 14, (Boletín Bibliográfico), p. 375.
12. Sembla que va morir a Maó l'any 1900. veure "Diccionari Enciclopèdic de la Llengua Catalana". Barcelona (Salvat eds.) 1930-1935, 4 volums. v. vol. III, p. 323. -- v.t. DBMC, II, 128. Aquesta referència és una cita, però no hem trobat la font directa de la notícia. En el llibre de Consuelo Flecha (p. 200) s'esmenta que l'any 1904 va fer una conferència sobre el tema "La higiene en harmonía con la cultura de la mujer". Es possible que hi hagi error en les dades dels diccionaris. Fins ara no ho hem aclarit.
13. Hem preferit mantenir el terme "sobresalient" que és el propi de l'època i prou entenedor. Es l'equivalent de l'actual excel·lent.
14. Exp. AHUB
16. La Independencia Médica 1.4.1882 i 21.10.1882
17. DBMC, I, p. 39. Hi ha una crítica del seu llibre a "La Renaixensa" de 15 de novembre de 1881, p. 7.193.
18. La Independencia Médica, 1877, 13, núm. 8, 11 de desembre de 1877, pp. 93-96. -- v.t. DdeB de 25 de novembre de 1877. El cas fou presentat junt amb Helena Maseras.

19. La Independencia Médica, 1878, 13, núm. 22, 1 de maig de 1878, pp. 266-270.
20. Diari de Barcelona (DdeB), 1 d'abril de 1885, p. 4.050.
21. v. DdeB, novembre 1894, p. 12.633 (la numeració era seguida per tot l'any i sovint és més fàcil cercar una referència per la pàgina que per la data)
22. DdeB. 9.10.1894. pàg. 11.597. v.t. pp. 11.570 i 11.693. Agraïm al doctor Josep M. Calbet el seu ajut per la informació sobre la doctora Aleu.
23. La Vanguardia, 19 de febrer de 1913. La nota diu que tenia 54 anys, en realitat eren 56.
24. Dada proporcionada pel Dr. J.M. Calbet.
25. Corbella-Domènech "Una qüestió de prioritat..." loc. cit. pp. 140-141.
26. DBMC, I, 129-131. -- Manuel Camps ens diu, com a data de naixement, segons el Registre Civil, la de 3 d'octubre de 1876.
27. Alvarez Ricart, C: loc. cit. p. 217.
28. Exp. AHUB.
29. Guia Sanitària de Catalunya, 1935. En canvi no l'hem vist en llistats anteriors, àdhuc l'oficial del Col·legi de Metges, en anys anteriors (1914, 1923, 1926, 1931). De fet hem trobat bastants casos en que metges, dels quals tenim coneixement que havien acabat els estudis i vivien a Barcelona, no estaven col·legiats o hi ha un període que a vegades és llarg entre la graduació i la col·legiació. En tot cas la seva activitat no devia ser gran.
30. A la partida de baptisme consta inequívocament que el pare era "maestro de instrucció primària" (AHUB). Per altra banda Alvarez Ricart, (loc. cit. 1988, p. 143) transcriu dades de revistes de l'època en que es diu "nuestra convecina, hija del médico de la villa de Gracia D. Andrés Leonart...". De fet no són incompatibles les dues situacions, amb tants anys de diferència. Helena Maseras fou primer metgessa i després mestra, tot i que potser per dificultats en la primera professió. Pocs anys després Trinitat Sais i Plaja fou mestra i metgessa.
31. Exp. AHUB.
32. Exp. AHUB. El seu nom complet consta com a María de los Milagros de los Desamparados Andreu Boigues.
33. Flecha, c: loc. cit. pp. 182 i 232.
34. Ibid. p. 207.
35. Guia de 1914, loc. cit. p. 193.
36. Guia de 1923. loc. cit. p. 24.
37. Exp. AHUB

38. Exp. AHUB. v.t. DBMC, III, p. 69.
39. Exp. AHUB. v.t. Llibre de registre de títols (llevadores). AHUB.
40. Exp. AHUB.
41. Flecha, C: loc. cit. p. 207.
42. Guia de 1914, loc. cit. p. 196.
43. Colegio Oficial de Médicos de la Provincia de Barcelona. Lista oficial de señores colegiados. Año 1927. p. 16.
44. Exp. AHUB.
45. Exp. AHUB. No l'hem trobada després en els llistats de metges ni de farmacèutics de Barcelona consultats.
46. Dades extretes del treball esmentat de C. Flecha (v. nota 3) i del Exp. AHUB. v.t. Alvarez Ricart, loc. cit. 1988, p. 136.
47. No s'indica la data de naixement, però el setembre de 1877 consta que tenia disset anys.
48. Lipinska, Mélanie: "Histoire des femmes médecins depuis l'antiquité jusqu'à nos jours" Paris (Libraire G. Jacques) 1900, (586 pp.) v.p. 469.
49. Gimeno de Flaquer, Concepción: "Mujer juzgada por una mujer" México, 1887, 5ª ed. p. 185.
50. Alvarez Ricart, C: loc. cit. pp. 181 i segs.
51. "Guía Anual Médico Farmacéutica de Barcelona. 1914". Laboratorios Digestónico, Madrid, p. 222. També és a la "Guía Médica El Especialista", Barcelona, 1923, p. 52, amb domicili, en aquest cas, al carrer del Consell de Cent número 323.

ANNEX. Relació de metgesses a la facultat de medicina de Barcelona fins a 1936. Es possible que sigui incompleta

1. Helena Maseras i Ribera, 1878 (1882)
2. Dolors Aleu i Riera, 1879 (1882)
3. Martina Castells i Ballespi, 1881 (1882)
4. Dolors Leonart i Casanovas, 1886
5. Sinèsia Pujalte i Martínez, 1901
6. Miracle Andreu i Boigues, 1903
7. Francesca Fontova i Rosell, 1903
8. Trinitat Sais i Plaja, 1903 (1904)
9. Montserrat Bové i Marsal, 1904
10. Virgínia Soler i Aiberola, 1908
11. Dolors Pujalte i Martínez, 1908

12. Encarnació Tuca i Nasarre, 1914
13. Margarida Segura i Segura, 1914
14. Teresa Campañá i Cassi, 1917
15. Josefa Gispert i Batlle, 1917
16. Estrella Puig i Giménez, 1923
17. Mercè Nart i Arró, 1923
18. Rosa Turu i Marsal, 1923
19. Maria Llabrés i Piris, 1925
20. Maria Cardona i Faura, 1925
21. Maria Dorotea Estiu, 1926
22. Carme Díaz Pérez, 1926
23. Teresa Bracons i Ganet, 1926
24. Teresa Pie i Dalmau, 1928
25. Ignàsia Salvans i Casas, 1928
26. Serafina Valls i Pla, 1929
27. Cecília Marín i Gratacós, 1929
28. Teresa Llaberia i Sais, 1929
29. Dolors Prat i Puig, 1929
30. Margarida Pallicé i Armengol, 1929,
31. Trinitat Artieda i Garde, 1930
32. Josepa Bestard i Martí, 1930
33. Victòria Quadras Bordes, 1931
34. Rosa Ferrer Rusiñol, 1931
35. Dolors Jo Vermedas, 1931
36. Francesca Casaponsa i Suñol, 1931
37. Maria Cardona i González, 1931
38. Edelmira Llaberia i Sais, 1931
39. Empar Valls i Gil, 1932
40. Carmen Torrente Gallar, 1932
41. Enriqueta Peña Maturana, 1932
42. Assumpció Nuñez Domènech, 1933
43. Josefina Latorre Bared, 1933
44. Ramira Torrandell Forment, 1933
45. Rosa Gisbert Castellà, 1933
46. Damiana Zaragoza Zaragoza, 1933
47. Ramona Vidal Costa, 1933
48. Francesca Nadal Gimferré, 1934
49. Maria Pilar Bruguera Sàbat, 1934
50. Pilar Pujol i Jussà, 1934
51. Isabel Sadurní i Guitart, 1935
52. Pilar Aragonés i Llobet, 1935.
53. Francesca Surós i Forns, 1936.